

Izabela Czajka-Szymona

(artykuł ukazał się w formie rozdziału w podręczniku programu profilaktycznego „Stop przemocy w szkole” w roku 2006)

DZIAŁANIA UKIERUNKOWANE NA UCZNIÓW-SPRAWCÓW PRZEMOCY

Uczniowie-sprawcy przemocy to grupa, która sprawia w szkole najwięcej kłopotów – zarówno nauczycielom, jak i pozostałym uczniom. Wywołuje to wiele negatywnych emocji, a złość i brak akceptacji dla ich zachowania często generalizują się i przechodzą w brak akceptacji i odrzucenie „trudnego” ucznia w ogóle. W takiej sytuacji niełatwo uświadomić sobie jak bardzo dziecko-agresor potrzebuje pomocy, a właśnie działania prewencyjno-terapeutyczne skierowane na ucznia-sprawcę są niezwykle ważne w systemie przeciwdziałania przemocy w szkole.

Przyczyny

Sytuacja jest dosyć prosta, gdy uczeń jest jednorazowym sprawcą przemocy. Możliwe jest wtedy ustalenie przyczyn tego zachowania i skuteczne zapobiegnięcie kolejnym tego typu incydentom. Niestety, w szkołach istnieje pewna grupa uczniów, która stale dopuszcza się agresji wobec innych i nie są to osoby przypadkowe. Pod przykrywką agresora często (choć nie zawsze) ukrywają swoje problemy.

Najczęstsze problemy stwierdzane u dzieci-sprawców przemocy

- brak ciepła, zrozumienia i zaangażowania rodziców w ich sprawy
- brak zinterioryzowanego systemu wartości
- doświadczanie przemocy w rodzinie
- brak wyznaczonych przez opiekunów granic i zasad postępowania
- niepowodzenia szkolne
- brak sukcesów na jakimkolwiek polu

Aby zaplanować odpowiednie, skuteczne i długofalowe działania ukierunkowane na sprawcę przemocy, trzeba poznać możliwe przyczyny jego zachowania. W miarę potrzeb i możliwości uczniowie-sprawcy przemocy powinni przejść badania psychologiczno-pedagogiczne.

Pochodzenie agresji

Pochodzenie agresji zwykle tłumaczy się jedną z trzech teorii:

1. agresja jako wrodzony instynkt
2. agresja jako odpowiedź na frustrację
3. agresja jako efekt uczenia się

Stosowanie przemocy jako tendencja wrodzona (zgodnie z teorią) powoduje, że człowiek ze swojej natury jest biologicznie zdeterminowany do rozładowania agresywnej energii. Zachowanie agresywne wzbudzone zostaje automatycznie poprzez pojawienie się odpowiednich bodźców wyzwalających. Agresja może pojawiać się również w sposób spontaniczny, to znaczy pod nieobecność typowych wyzwalaczy. Energia agresywna jest stale wytwarzana i gromadzi się wewnątrz organizmu. Stały jej napływ powoduje konieczność jej rozładowania co pewien czas. Im dłużej kumulowana jest energia tym słabsze bodźce wystarczają, aby ją rozładować. Na szczęście teoria wrodzonej agresji nie znalazła wystarczającego potwierdzenia w badaniach. Jej twórcy sprowadzili człowieka do poziomu zwierzęcia. W rzeczywistości zachowanie człowieka cechuje się dużą plastycznością, jest celowe i podlega działaniu rozumu. Choć tendencje agresywne mogą być po części uwarunkowane temperamentalnie, to przyczyn takiego zachowania u uczniów należy upatrywać raczej w ich otoczeniu niż w nim samym. Nie możemy więc rozkładać rąk mówiąc, iż dziecko jest złe i jedyne co można zrobić to chronić przed nim innych. Izolowanie sprawcy, czy wykluczanie go ze społeczności szkolnej nie jest tu rozwiązaniem, zwłaszcza że na tym etapie można mu jeszcze pomóc zmienić się.

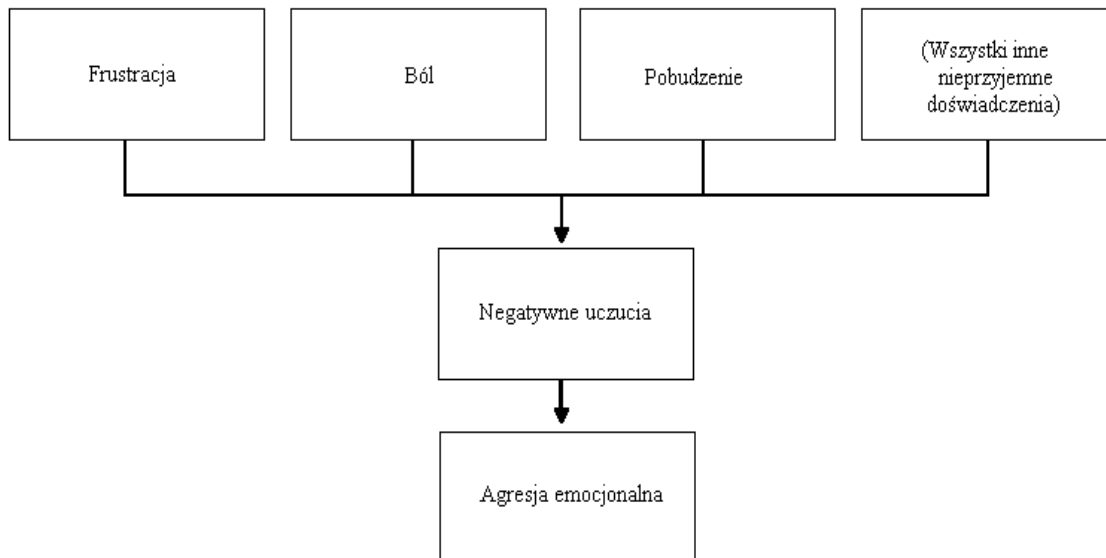
Najbardziej rozpowszechnione ujęcie przyczyn przemocy to teoria frustracji-agresji. Teoria ta głosi, że każdy przejaw agresji jest wynikiem doznanej frustracji, a wszelka frustracja rodzi skłonność do agresji. Frustracja rozumiana jest tu jako stan napotkania poważnej, blokującej przeszkody w drodze do celu czy realizacji potrzeb. Pobudzenia wywołane różnymi frustracjami mogą się kumulować, wskutek czego kolejne drobne frustracje gromadzą się i powodują agresywną reakcję o dużym nasileniu. Frustracja wywołuje pobudzenie, które prowadzi do agresji. Jednak nie zawsze jest ona ujawniana lub kierowana na czynnik wywołujący frustrację. Strach przed karą hamuje wyrażanie agresji, która może zostać przeniesiona na inną osobę lub przybrać odmienną formę. Należy pamiętać, że nie tylko frustracja, ale każde wydarzenie, które wywołuje nieprzyjemne uczucia

(ból, pobudzenie, rozdrażnienie) może prowadzić do agresji. Teoria ta wyjaśnia oczywiście pochodzenie agresji emocjonalnej, a nie instrumentalnej (której świadomym celem jest uzyskanie określonego efektu).

Przykład powstawania agresji

Adam, uczeń II klasy gimnazjum, pochodzi z rodziny alkoholowej. Rodzice mało się nim interesują. Chłopiec ma trudności w nauce, jest zagrożony z większości przedmiotów. Ponieważ w domu panuje bieda, Adam chodzi w niemodnych ubraniach, nie ma także „gadżetów”, którymi mogą pochwalić się jego koledzy, takimi jak telefon komórkowy czy odtwarzacz MP3. W klasie jest mało popularny (doświadczenie wielu cząstkowych frustracji: m.in. potrzeby uznania, zainteresowania, odnoszenia sukcesów). Ojciec chłopca stosuje wobec niego przemoc – zarówno psychiczną, jak i słowną – często awanturuje się i bije go z byle powodu (pojawia się potrzeba rozładowania napięcia; działanie zostaje jednak zablokowane z powodu strachu przed ojcem). Adam często jest sprawcą przemocy w szkole, znęca się szczególnie na młodszych lub słabszych uczniach (przeniesienie agresji).

Pochodzenie agresji obrazuje poniższy schemat:

Przyczyn przemocy dopatruje się także w społecznym uczeniu się. Rolę pełnią tu dziś szczególnie media. Oglądając przemoc na ekranach telewizorów lub będąc jej sprawcą w grze komputerowej dziecko uczy się, iż jest ona dobrą metodą na rozwiązanie problemu, np. pozbycie się denerwującej osoby. Szczególnie destruktywne jest, gdy dziecko obserwuje, że agresywnego bohatera filmu nie dotyka kara, a wręcz dostaje on nagrodę w postaci lepszego samopoczucia bez ponoszenia żadnych konsekwencji. Podobnie jest, gdy uczeń obserwuje brak negatywnych konsekwencji wobec sprawcy agresji we własnym otoczeniu.

Analizując zachowanie i sytuację sprawcy przemocy, z pewnością chociaż po części dopatrzemy się przyczyn agresji w jednej z omówionych teorii. Planując działania profilaktyczne czy terapeutyczne powinniśmy wziąć pod uwagę te czynniki i starać się je eliminować.

Poza przyczynami agresji ważna jest także znajomość czynników nasilających ją i zwiększających ryzyko jej wybuchu.

Czynniki zwiększające ryzyko wybuchu agresji

- prowokacja, która:
  - wzbudza gniew i cierpienie, motywując do pozbycia się tych uczuć poprzez agresję lub ucieczkę
  - powoduje pragnienie rewanżu poprzez agresję
  - podważa dobre zdanie o sobie oraz reputację, wzbudzając motywację do ich odzyskania
- wzbudzenie emocjonalne, które:
  - nasila oddziaływanie prowokacji
  - osłabia kontrolę poznawczą nad własnym zachowaniem

Pamiętając o omówionych przyczynach stosowania przemocy oraz czynnikach wzmagających ją, można zaplanować skuteczne działania wobec ucznia-sprawcy.

Proponujemy ustalenie pewnej hierarchii celów, których realizacja prowadzi do zmniejszenia lub wyeliminowania przemocy u dzieci-sprawców. Nadrzędnym celem, jaki proponujemy na poziomie zachowania ucznia jest zaprzestanie stosowania przemocy wobec innych uczniów. Dla osiągnięcia tego celu istotne jest ustalenie i osiągnięcie celów szczegółowych.

Cel nadrzędny:

Zaprzestanie stosowania przemocy wobec innych uczniów

Cele szczegółowe:

1. uczeń rozładowuje napięcie w akceptowany społecznie sposób
2. uczeń potrafi rozpoznać swą złość i wyrazić ją nie krzywdząc innych
3. potrzeby ucznia są szanowane, a więc:
  - dorośli interesują się nim, są z nim blisko
  - uczeń jest bezpieczny, nie jest ofiarą przemocy (np. domowej)
  - uczeń odnosi sukcesy
  - uczeń może wyrażać swoje zdanie
4. uczeń jest odporny na prowokację
5. uczeń rozpoznaje swoje pobudzenie i potrafi uspokoić się
6. uczeń posiada niezbędne zdolności społeczne, umie budować dobre

relacje

7. uczeń zna i akceptuje normy społeczne
8. uczeń jest odpowiedzialny i ponosi konsekwencje swych działań
9. uczeń jest asertywny, nie ulega naciskom innych

Warto pamiętać także o dodatkowych czynnikach chroniących przed wystąpieniem zachowań patologicznych, m.in. zachowań przemocowych.

Czynniki chroniące przed wystąpieniem zachowań przemocowych:

- zainteresowanie nauką
- silna więź emocjonalna z rodziną
- praktyki religijne
- uwewnętrznione normy i wartości
- zdolności umożliwiające osiągnięcie dobrych wyników w szkole
- umiejętności rozwiązywania problemów
- wrażliwość społeczna
- poczucie własnej skuteczności

W pracy ze sprawcą przemocy należy uwzględnić także wzmocnienie wymienionych wyżej czynników.

Strategie profilaktyczne oddziaływań na sprawców przemocy rówieśniczej

Cztery strategie oddziaływań profilaktycznych

1. Informacyjna – jest to ułatwienie wybrania właściwego sposobu postępowania poprzez udzielanie informacji o skutkach zachowań ryzykownych.
2. Edukacyjna – polega na rozwijaniu zdolności społecznych i psychologicznych uczniów.
3. Alternatywna – służy zaspokojeniu ważnych potrzeb (uznania, przynależności) i osiągnięciu satysfakcji poprzez włączanie ucznia w różne

formy aktywności.

4. Interwencyjna – to pomoc w rozwiązywaniu istniejących problemów i wspieranie w sytuacjach kryzysowych.

Spośród czterech strategii profilaktycznych – informacyjnej, edukacyjnej, alternatywnej oraz interwencyjnej - w przypadku sprawców przemocy największą rolę odgrywają dwie ostatnie. Podobnie jak wszyscy uczniowie w szkole uczestniczą oni również w działaniach informacyjno-edukacyjnych, jednak są one wobec nich zdecydowanie niewystarczające. Wykorzystane muszą być także strategie alternatywne i interwencyjne.

Alternatywne strategie profilaktyki są formami bardzo atrakcyjnymi dla młodzieży. Ale najważniejsze, że spełniają wiele istotnych funkcji:

- pozwalają wykorzystać nadmiar energii,
- korzystnie spożytkować czas wolny,
- nawiązać dobre relacje społeczne,
- zyskać uznanie (zaspokojenie ważnych potrzeb!),
- rozwijać zdolności społeczne.

Oczywiście dużym problemem jest brak środków finansowych na tego typu zajęcia. Być może jednak dzięki dołożeniu starań przez nauczycieli, rodziców (ale i uczniów!) uda się ten problem rozwiązać. Sposobem może być pozyskanie środków unijnych, zwrócenie się z prośbą do sponsorów (np. większych firm, działających w okolicy, które w zamian będą mogły zareklamować się podczas imprez organizowanych przez szkołę), zdobycie dodatkowych środków własnych – np. poprzez wynajęcie sal na konferencje czy zajęcia sportowe. Istotne jest przede wszystkim rozpoznanie potrzeb i zainteresowań uczniów i dostosowanie do nich zajęć pozalekcyjnych, także tych, które już istnieją.

Strategie alternatywne:

- koła zainteresowań
- wspólne wypracowywanie norm klasowych
- zajęcia relaksacyjne
- zajęcia sportowe
- imprezy środowiskowe

- imprezy kulturalne
- wycieczki krajoznawcze
- działalność samorządu uczniowskiego
- spotkania z absolwentami, którzy odnieśli sukces
- akcje charytatywne

Strategie interwencyjne stosowane są w sytuacji dostrzeżenia konkretnego problemu (tu: przemocy), a ich celem jest jego rozwiązanie.

Strategie interwencyjne

1. konsekwentne reagowanie pracowników szkoły na wszelkie przejawy przemocy
2. opracowanie systemu działań (procedur) na wypadek wystąpienia przemocy
3. indywidualne rozmowy z uczniami stosującymi przemoc
4. analiza funkcjonowania osobistego, rodzinnego i szkolnego uczniów stosujących przemoc
5. zawieranie kontraktów z agresorami i ich realizacja
6. próby izolowania sprawców przemocy od grup mających na nich zły wpływ
7. kierowanie do placówek świadczących profesjonalną pomoc
8. praca pedagoga lub psychologa z uczniami-sprawcami przemocy i ich rodzicami

1. Pierwszym i najistotniejszym działaniem w przypadku wystąpienia przemocy jest **konsekwentne reagowanie**. W każdej szkole musi być określony, jednolity system postępowania w takiej sytuacji, znany wszystkim uczniom i pracownikom. Żaden przypadek agresywnego zachowania nie może pozostać niezauważony. Celem takiego działania jest uświadomienie sprawcy, że **stosowanie przemocy jest całkowicie niedopuszczalne, a jej użycie niesie ze sobą nieuniknione konsekwencje**.

Konieczne jest uświadomienie pracownikom (nie tylko nauczycielom!) oraz uczniom, że świadek przemocy jest zobowiązany do zgłoszenia każdej takiej sytuacji. Istotna jest tu wiedza, czym jest przemoc i jakie może mieć formy. Szczególnie uczniowie muszą zostać poinformowani, że nie chodzi tu tylko o pobicia, ale także np. straszenie, wyłudzenie pieniędzy, wykluczanie społeczne, wyśmiewanie itp. Częstym powodem niezgłaszania takich

incydentów (zarówno przez ofiary jak i świadków) jest obawa przed zemstą. Dlatego uczniowie muszą być zapewnieni o możliwości anonimowego poinformowania o zajściu dowolnego pracownika szkoły. Ponadto w szkole powinna istnieć skrzynka kontaktowa, codziennie opróżniana np. przez pedagoga. Uczniowie muszą być wcześniej poinstruowani, jakie informacje musi zawierać ich list, aby możliwe było dotarcie do sprawcy.

2. Warunkiem skutecznej interwencji jest opracowanie procedury działania na wypadek wystąpienia przemocy.

Przykładowa procedura postępowania w przypadku wystąpienia przemocy

I. Nauczyciel – świadek przemocy podejmuje interwencję:

1. wstępnie ocenia sytuację i rozdziela strony
2. w razie potrzeby udziela pierwszej pomocy ofierze
3. kontroluje uczniów, którzy są w okolicy i obserwują zajście (by nie robili sensacji, nie pobudzali do dalszej agresji, nie dopingowali sprawcy) poprzez prośbę o rozejście się po ewentualnym ustaleniu świadków
4. stosuje taktykę rozładowania napięcia i uspokojenia (zwraca się do uczestników zajścia po imieniu, spokojnym głosem)
5. przeprowadza wstępny wywiad z uczestnikami zajścia
  - ustala, jak doszło do zajścia
  - wysłuchuje obu stron dbając, by sobie nie przerywały
6. informuje sprawcę przemocy, iż będzie odtąd szczególnie uważnie obserwowany
7. powiadamia wychowawcę lub jego zastępcę (podczas ich nieobecności może być to pedagog lub dyrektor)

II. Powiadomiony wychowawca:

1. przeprowadza szczegółową rozmowę ze sprawcą, ofiarą i świadkami
2. powiadamia rodziców
3. przeprowadza rozmowę interwencyjną ze sprawcą i jego rodzicami
  - informuje, jakie skutki miało zdarzenie

- informuje, jakie będą jego konsekwencje
  - doprowadza do jasnego zobowiązania się sprawcy do niestosowania przemocy w przyszłości
  - przygotowuje kontrakt, podpisywany następnie także przez sprawcę i rodzica; kontrakt musi być spisany bardzo precyzyjnie i zawierać konsekwencje jego niedotrzymania
  - ustala wraz ze sprawcą i rodzicem formę zadośćuczynienia
4. wprowadza ustalone konsekwencje
  5. monitoruje realizację zobowiązań
  6. udziela wsparcia ofierze

III. Jeżeli sytuacja powtarza się, a więc uczeń ponownie jest sprawcą przemocy należy zgłosić to pedagogowi oraz dyrektorowi. Oczywiście w sytuacji gdy przewinienie jest poważne, powiadamiamy pedagoga i dyrektora od razu.

IV. W przypadku gdy sprawa jest poważna (np. jest to rozbój lub dochodzi do uszkodzenia ciała), a więc uczeń staje się sprawcą czynu karalnego lub przestępstwa, należy niezwłocznie powiadomić o tym policję oraz zabezpieczyć i przekazać policji ewentualne dowody przestępstwa. W przypadku uczniów poniżej 17 roku życia powiadamiamy także sąd rodzinny, w przypadku starszych – prokuraturę.

Zasadą stosowaną wobec sprawcy przemocy powinno być ustalenie hierarchii rozmów i poprzez to stopniowanie napięcia. Początkowo z uczniem rozmawia wychowawca, a gdy to nie przynosi efektu - kolejno pedagog, dyrektor, policjant. Dzięki temu uczeń ma czas na przemyślenie postępowania i szansę poprawy. Podobną hierarchię powinny mieć również konsekwencje przewinień. W zależności od ich powagi ucznia spotykają różne kary, zawarte w uzgodnionym wcześniej kodeksie klasowym lub szkolnym i indywidualnym kontrakcie.

Podczas wszystkich rozmów z uczniem-sprawcą oraz jego rodzicami należy pamiętać o sporządzaniu notatek ze spotkania, podpisywanych przez wszystkich rozmówców. Podobne notatki powinien sporządzać nauczyciel - świadek przemocy.

3. Indywidualne rozmowy z uczniami stosującymi przemoc, prowadzone cyklicznie przez nauczyciela-wychowawcę lub pedagoga mają w efekcie doprowadzić do zaprzestania stosowania przemocy. Pośrednio jednak mają także i inne cele.

Cele rozmów przeprowadzanych z uczniami-sprawcami przemocy

- uświadomienie uczniowi, iż jest obserwowany, a nauczyciel kontroluje jego zachowanie; uczeń musi wiedzieć, że każde użycie przez niego przemocy zostanie zauważone
- omówienie i wypracowanie skutecznych metod radzenie sobie ucznia z problemami
- utwierdzenie ucznia w przekonaniu, że jego zdanie i uczucia są ważne i szanowane; że także on może zgłosić się do wychowawcy ze swoim problemem
- dawanie wsparcia uczniowi w dążeniu do zmiany zachowania; budzenie w nim poczucia, iż wychowawca (pedagog) wierzy w możliwość poprawy i szczerze mu dopinguje
- umożliwienie obniżenia napięcia poprzez wyrażenie swych myśli i uczuć

4. Analiza funkcjonowania uczniów-sprawców przemocy. Jest to próba dotarcia do przyczyn niewłaściwego zachowania. Zadanie to jest trudne, ale bardzo ważne ze względu na konieczność doboru odpowiednich do sytuacji oddziaływań. Wymaga współpracy wychowawcy z pedagogiem, a także – w miarę możliwości – z rodzicami ucznia. Analizy dokonuje się poprzez obserwację i rozmowy z uczniem. Wielu informacji mogą udzielić rodzice i wychowawca, ponieważ to oni mają najczęstszy kontakt z dzieckiem w domu i w szkole. W razie potrzeby możemy szukać pomocy w poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Elementy istotne dla oceny funkcjonowania ucznia-sprawcy przemocy

- sytuacja rodzinna, kontakt dziecka z rodzicami (często o problemach świadczy m.in. brak zainteresowania dzieckiem ze strony rodziców, brak współpracy ze szkołą)
- wyniki w nauce (istotne są nie tylko oceny, ale i opinia nauczycieli o

uczniu; ważne jest ustalenie, czy słabsze wyniki są skutkiem słabych możliwości, czy niechęci do nauki; także rodzice mogą udzielić informacji o tym, ile czasu uczeń poświęca nauce)

- zainteresowania i zajęcia pozalekcyjne ucznia (czy dziecko interesuje się oraz czy ma możliwość rozwijania swoich zainteresowań)
- relacje ucznia z rówieśnikami (czy ma bliskich przyjaciół, jak traktuje kolegów i koleżanki)
- mocne i słabe strony dziecka (w czym może odnosić sukcesy oraz czy jest doceniany)
- radzenie sobie ucznia ze stresem i problemami (czy jest opanowany, czy raczej wybuchowy; wrażliwy czy nieczuły; reaguje emocjonalnie czy racjonalnie)
- okoliczności występowania przemocy (czy jest to prowokacja, czy też zachowania pojawiają się bez wyraźnego impulsu; czy ofiarą jest ta sama osoba, czy różne)
- stosunek ucznia do siebie samego oraz własnego zachowania (brak krytycyzmu czy poczucie winy; podwyższone, adekwatne czy obniżone poczucie wartości)
- czy jest sprawcą czynnym (inicjuje przemoc), czy też chętnie przyłącza się do grupy sprawców
- od kiedy występują niewłaściwe zachowania ucznia i czy w związku z tym można określić ich przyczynę

Informacje te pozwolą ocenić źródła agresywnego zachowania i opracować odpowiedni plan działania. Postępowanie powinno być zindywidualizowane, bo każdy sprawca przemocy dopuszcza się jej z innych przyczyn.

Jeżeli dziecko jest odsyłane na badanie psychologiczno-pedagogiczne, warto przekazać poradni tzw. listę pytań diagnostycznych, prosząc o ustosunkowanie się specjalisty (psychologa lub pedagoga) do konkretnych zagadnień. Jako przykład mogą posłużyć pytania zamieszczone w powyższej ramce. Takie skonkretyzowanie zagadnień, które potrzebne są nauczycielowi bardzo pomaga pracownikom poradni w ukierunkowaniu badań diagnostycznych oraz w opracowaniu opinii psychologiczno-pedagogicznej, która będzie mogła zostać praktycznie wykorzystana w szkole.

5. Kontrakt z uczniem-sprawcą przemocy powinien być zawarty już w momencie rozmowy z wychowawcą. Powinien mieć formę zobowiązania do niestosowania przemocy we wszystkich jej formach. Kontrakt musi jasno określać, jakie konsekwencje grożą za jego złamanie (np. uniemożliwienie wyjazdu na wycieczkę klasową) oraz uwzględniać kolejny „szczebel rozmów” (np. rozmowa z dyrektorem w obecności rodzica). Podczas omawiania konsekwencji przemocy należy zwrócić szczególną uwagę na znaczenie, jakie nadaje się różnym działaniom. Na przykład rozmowa z pedagogiem szkolnym nie może być przedstawiona jako kara, gdyż jest to osoba, która ma budzić zaufanie uczniów. Ponadto, niechęć do niego może przenieść się na inne osoby świadczące profesjonalną pomoc (pracownicy poradni, świetlic itd.)

Przykładowy kontrakt znajduje się w aneksie do tego rozdziału

6. Izolowanie uczniów od grupy mającej na niego zły wpływ to szczególnie trudne zadanie. Dotyczy to zarówno grup szkolnych, jak i subkultur czy znajomych z okolicy miejsca zamieszkania. Szkoła nie ma bowiem dużego wpływu na to, co uczeń robi po lekcjach. Ważna jest tu więc współpraca z rodzicami oraz komunikacja między nauczycielami. W miarę możliwości warto podjąć próby rozbijania szczególnie negatywnych grup poprzez np. przeniesienie uczniów do różnych klas.

7. Kierowanie do placówek świadczących profesjonalną pomoc. Niektórzy uczniowie, sprawiający poważne problemy wymagają konsultacji, terapii czy skierowania np. do świetlicy socjoterapeutycznej. Nauczyciel, pedagog czy dyrektor może zachęcać rodziców uczniów-sprawców przemocy do poszukiwania specjalistycznej pomocy. Propozycja ta nie jest dla rodziców obowiązująca, jednak zwykle zależy im na dobrym zachowaniu dziecka i uniknięciu przykrych konsekwencji dalszego stosowania przez nie przemocy (takich jak powiadomienie sądu rodzinnego). Przede wszystkim pedagog powinien udostępniać informacje o adresach i numerach telefonów poradni, w których można otrzymać pomoc. Warto uświadomić rodzicom, że często udaje się w ten sposób podjąć w porę odpowiednie działania i dzięki nim uniknąć konieczności interwencji sądu rodzinnego czy policji.

Wydaje się, że poszukiwanie przez rodziców specjalistycznej pomocy dla swoich dzieci, jeśli ujawniają one przemoc, z którą nie można sobie poradzić, jest podstawowym obowiązkiem rodzica. Tak samo jak wówczas, gdy dziecko choruje np. na zapalenie płuc i rodzic prowadzi je do lekarza lub szpitala, tak samo powinien zadbać o odpowiednią terapię dla swojego dziecka, gdy nie radzi sobie ono z agresją.

8. Praca z uczniami-sprawcami przemocy i (w miarę możliwości) ich rodzicami powinna być także **prowadzona przez szkolnego pedagoga lub psychologa** we współpracy z nauczycielami.

Praca ta powinna polegać na cyklicznych spotkaniach, a nie tylko interwencyjnych, na wypadek jakiegoś incydentu. Metody pracy zależą od umiejętności i preferencji pedagoga/psychologa. Mogą to być rozmowy, ale także ćwiczenia, gry lub odgrywanie scenek. W zależności od potrzeb mogą być to spotkania z samym sprawcą przemocy, z uczniem i rodzicami lub z niewielką grupą uczniów. Ich celem powinno być ograniczanie czynników ryzyka ponownego wystąpienia przemocy i wzmacnianie czynników chroniących, takich jak dobra komunikacja i więź z rodzicami, poczucie skuteczności w działaniu, kierowanie się wartościami.

Współpraca nauczycieli, poza każdorazowym reagowaniem na przypadki przemocy powinna polegać na konsekwentnym podejściu do ucznia oraz wzmacnianiu jego właściwych zachowań. Uczeń powinien mieć poczucie, że nie jest spisany na straty i ma możliwość zyskania akceptacji. Dlatego każde jego dobre zachowanie i pojedynczy sukces powinny być zauważone i docenione. Jeśli uczniowie prowadzą dzienniczki, także w nich powinny być odnotowywane pochwały.

Na zakończenie tego rozdziału przedstawiamy rozbudowaną propozycję metody łączącej w sobie cztery typy strategii profilaktycznych, którą nazywamy Metodą Grup Zadaniowych. Sądzymy, że może ona być skutecznym sposobem pracy z uczniami o podwyższonym ryzyku stosowania przemocy rówieśniczej.

Metoda Grup Zadaniowych – sposób pracy z uczniami-sprawcami przemocy

Wprowadzenie

Metoda Grup Zadaniowych skierowana jest do uczniów – sprawców przemocy. Polega na tworzeniu zespołu, który zrealizuje określone zadania, np. przygotuje zbiorke zabawek dla dzieci z ubogich rodzin, stworzy i poprowadzi strone internetowa szkoły itp.

Osoba prowadzaca grupe jest pedagog/psycholog szkolny lub (ewentualnie) inny nauczyciel, posiadajacy odpowiednie przygotowanie. Powinien on miec takze pomocnika, najlepiej przeciwnej plci. Dobrze jest, jezeli prowadzacy nawiaze wspolprace z poradnia psychologiczno-pedagogiczna, dzieki czemu bedzie mogl skonsultowac sie z jej pracownikiem w razie watpliwosci czy problemow.

Grupa zadaniowa spotyka sie regularnie, najrzadziej raz w tygodniu, by opracowywac i realizowac kolejne etapy zadania. Dodatkowo podczas spotkan prowadzone sa (metoda warsztatowa) zajecia integracyjne i rozwijajace zdolnosci uczniow.

Celem dzialania grupy zadaniowej, poza realizacja ustalonego dzialania, jest ograniczenie ryzyka dalszego stosowania przemocy przez uczniow. Cel ten bedzie realizowany poprzez osiagniecie szeregu szczegolowych celow wychowawczych.

Cele wychowawcze grup zadaniowych

- docenienie mocnych stron ucznia
- rozwijanie zainteresowan i talentow
- umozliwienie osiagniecia sukcesu, poczucia dumy
- odkrycie satysfakcji z wykonywania pracy na rzecz innych
- wzmocnienie poczucia wlasnej skutecznosci
- poprawienie wizerunku ucznia w oczach nauczycieli
- nawiązanie dobrych relacji i wspolpracy z doroslymi
- rozwinięcie zdolności społecznych, interpersonalnych
- rozwinięcie zdolności wnioskowania moralnego
- poszerzenie zasobow radzenia sobie z napieciem
- zagospodarowanie czasu wolnego i spozytkowanie energii
- rozwinięcie twórczej postawy ucznia.

Tworzenie zespołu zadaniowego

Dobór uczestników

Aby utworzyć odpowiednią grupę, a więc taką, która osiągnie swoje cele, przede wszystkim należy rozpoznać potrzeby potencjalnych uczestników. Rozpoznaniu temu służy wspomniana wcześniej ocena funkcjonowania ucznia. Ważne jest tu zarówno podłoże zachowań przemocowych dziecka, jego temperament, jak i zainteresowania oraz mocne strony. W ocenie funkcjonowania ucznia pomóc mogą poradnie psychologiczno-pedagogiczne.

Do zajęć kwalifikowani powinni być uczniowie z grupy podwyższonego (a nie wysokiego) ryzyka, czyli tacy, którzy mają na koncie epizody przemocy, ale nie są to u nich zachowania nagminne. Uczniowie, u których przemoc jest utrwalonym sposobem działania, wymagają specjalistycznych oddziaływań. Mogą oni być włączani do grup po przejściu (z dobrym skutkiem) zasadniczej terapii. Podobnie, do jednej grupy nie powinni należeć uczniowie silnie ze sobą skonfliktowani.

Uczniowie do grup zadaniowych powinni być dobierani według zainteresowań oraz problemów, które leżą u podstaw ich zachowania. Znając mocne strony uczniów, ich hobby, lecz także trudności będziemy mogli zarówno przygotować adekwatny program, jak i skompletować zespół o podobnych potrzebach.

Grupa zadaniowa powinna liczyć 6-8 osób. Na poziomie gimnazjum może być to grupa mieszana uczniów różnych klas. Połowa to uczniowie z grupy ryzyka, połowa-wybrani przez nich koledzy (każdy uczeń wybiera jedną dodatkową osobę), zaakceptowani przez prowadzącego grupę.

Pod uwagę trzeba wziąć także plan zajęć uczniów, tak by mogli oni uczestniczyć we wszystkich sesjach grupy. Warto wcześniej ustalić z dyrektorem, czy możliwe będzie uczestnictwo uczniów w zajęciach grupy podczas trwania ich zajęć lekcyjnych, czy też muszą one odbywać się po lekcjach.

Wstępna rozmowa z uczniami

Po wytypowaniu uczniów do grupy zadaniowej (czego dokonuje prowadzący – zwykle pedagog - we współpracy z wychowawcami) należy przystąpić do wstępnych, indywidualnych rozmów z każdym z potencjalnych uczestników. Istotne, by w czasie rozmowy nie tłumaczyć, iż będzie to grupa profilaktyczna, a jej uczestnicy to uczniowie sprawiający problemy. Największą porażką już na wstępie byłaby sytuacja, gdyby uczestnik traktował zajęcia grupy zadaniowej jako karę.

Wstępna rozmowa powinna odbyć się przy obecności prowadzącego grupę oraz wychowawcy.

Przebieg wstępnej rozmowy z uczestnikami grupy zadaniowej

- przedstawienie zadania, którego realizacją zajmie się grupa (np.: „Chcielibyśmy zorganizować mistrzostwa koszykówki <Nauczyciele kontra uczniowie>. Wymaga to trochę pracy i potrzebujemy kilku osób, które się tym zajmą...”)
- wyjaśnienie, dlaczego właśnie ten uczeń jest zaproszony do zespołu (np. „Wychowawca, pan Kowalski mówił mi, że interesujesz się koszykówką. Nauczyciel wychowania fizycznego też bardzo chwalił Twoją grę i znajomość tej dyscypliny. Myślę, że mógłbyś być dobrym współorganizatorem tej imprezy.”)
- wzbudzenie motywacji do wzięcia udziału w projekcie (np. „Być może uda nam się wspólnie załatwić kilka treningów z zawodowym koszykarzem. Postaramy się razem o sponsorów, którzy zorganizują nagrody”.)
- uzyskanie zgody ucznia na wzięcie udziału w projekcie. Uczeń oczywiście może zastanowić się kilka dni (ustalamy dokładny termin dania odpowiedzi), ale prawdopodobnie zdecyduje od razu, czy jest tym zainteresowany. Dobrowolność powinna być tu zasadą, ponieważ przymuszone działanie nie da oczekiwanych skutków. Naszym celem jest tak umotywować prośbę, by zadanie wydało się uczniowi dość atrakcyjne.

Informujemy ucznia, że w projekcie weźmie udział jeszcze kilka innych, wytypowanych przez nauczycieli osób oraz, że może wybrać kolegę i poprosić go o wzięcie

udziału w zajęciach grupy po uprzednim zaakceptowaniu przez prowadzącego. Wybranie tych dodatkowych osób spoza grupy ryzyka pozwoli urozmaicić grupę, wprowadzić osoby dobrze funkcjonujące, wyeliminuje ryzyko wykluczenia ucznia z grupy przez innych uczestników oraz zmniejszy ryzyko rezygnacji z udziału w spotkaniach w trakcie trwania programu.

Przedstawienie projektu rodzicom

Po uzyskaniu wstępnej zgody ucznia, jego uczestnictwo należy (w miarę możliwości) omówić z rodzicami. Powinniśmy przedstawić im ramowy program grupy, harmonogram spotkań oraz korzyści, jakie może odnieść ich dziecko. Ponieważ zakładamy zaangażowanie ucznia w realizację zadania (czasową i emocjonalną), zapewniamy rodziców o pozostawaniu w stałym kontakcie.

Problemy, mogące pojawić się na tym etapie

Głównym problemem, jaki może pojawić się w momencie tworzenia grupy, jest brak zgody uczniów na wzięcie udziału w projekcie. Jedyne, co możemy zrobić, to starać się ponownie zachęcić ucznia, także przy pomocy innych nauczycieli (np. wskazując na jego wyjątkowość – „świetnie poradysz sobie z tym zadaniem, potrzebna jest właśnie osoba taka jak Ty” i szukając dodatkowej motywacji – „będziesz miał dodatkowe treningi koszykówki”, „stworzycie własną drużynę” itp.)

Program zespołu zadaniowego

Planowanie całościowego programu

Program grup zadaniowych podporządkowany jest realizacji zadania, które mają wykonać uczniowie (np. organizacja mistrzostw koszykówki) oraz dodatkowym celom, które chcemy osiągnąć (doskonalenie zdolności społecznych, twórczości itp.)

Planowanie pracy grupy

1. Planowanie ogólnego zarysu pracy grupy powinniśmy zacząć od rozplanowania koniecznych czynności, ustalenia ilości potrzebnego na ich wykonanie czasu i możliwych terminów spotkań. Powinniśmy także uwzględnić możliwość „wypadnięcia” jednego lub dwu spotkań z powodu wycieczki czy choroby i ustalenie dodatkowych terminów rezerwowych.

2. Kolejnym etapem projektowania programu grupy jest ustalenie dodatkowych tematów, które chcemy poruszyć podczas spotkań (np. radzenie sobie z napięciem,

wyrażanie złości, współpraca w grupie), zgodnych z celami, które chcemy osiągnąć.

3. Poszczególne tematy przyporządkowujemy terminom realizacji kolejnych etapów głównego zadania (np. podczas opracowywania wyjścia do potencjalnego sponsora możemy poruszyć zagadnienie niepowodzenia i radzenia sobie z frustracją – na wypadek odmowy).

4. Powinniśmy uwzględnić także pierwsze i ostatnie spotkanie grupy, które pełnią dodatkowe funkcje –integracji grupy oraz ustalenia zasad (pierwsze) oraz podsumowania (ostatnie).

Tworzenie scenariuszy poszczególnych spotkań

Planowanie pojedynczego spotkania opieramy o założone zadanie oraz dodatkowe cele, które zamierzamy osiągnąć. Projektowanie scenariusza przebiega według pewnych etapów.

Projektowanie scenariusza zajęć

- 1) określ zadania, które musicie zrealizować podczas spotkania (np. I. przygotować zaproszenia na treningi drużyny nauczycieli; II. uzgodnić grafik roznoszenia zaproszeń);
- 2) ustal dodatkowe cele spotkania, adekwatne do realizowanego zadania (np. rozwinięcie twórczego myślenia; trening komunikacji społecznej; docenienie zaangażowania);
- 3) wybierz metody, które zastosujesz, aby uzyskać zamierzone cele (np. praca w grupach, odgrywanie scenek);
- 4) opracuj szczegółowe środki i sposoby działania (np. poprosisz uczestników o wykonanie zaproszeń, ale dasz im tylko jeden klej i jedno nożyczki, aby ćwiczyli komunikację w grupie, itd.);

- 5) zaplanuj szczegółowy plan spotkania, z uwzględnieniem czasu potrzebnego na poszczególne zadania; musisz wziąć pod uwagę specyfikę grupy – młodzież dosyć dużo czasu spędza na rozmowach, ale zbyt długie formy aktywności mogą ich nudzić; najlepiej więc ułożyć plan 15-25 minutowych, angażujących i ciekawych zajęć; jedno zadania powinny naturalnie wypływać z poprzednich, tak by zapewnić spójność spotkania. Pamiętaj o przygotowaniu niezbędnych materiałów;
- 6) spotkanie powinno rozpoczynać się od wyciszenia (zwykle potrzeba kilku minut na zgromadzenie się uczestników i chwilę swobodnej rozmowy), a kończyć podsumowaniem i oceną zajęć.

Oczywiście należy brać pod uwagę sytuację, w której – wobec nowych informacji dotyczących pracy uczestników grupy - trzeba będzie nieco zmodyfikować program. Może się np. okazać, że w określonym zespole więcej czasu zajmuje omówienie działań, w innym uczestnicy potrzebują więcej aktywności w podzespółach itp.

Przykładowy schemat spotkania znajduje się w aneksie do tego rozdziału

Realizacja programu

Współpraca prowadzącego i pomocnika

Zarówno prowadzący, jak i jego pomocnik powinni być osobami dobrze przygotowanymi do prowadzenia zajęć. Ważne są zarówno nabyte kompetencje i wiedza, jak i osobowość. Osoby te powinny zdobyć jak najwięcej informacji na temat przemocy rówieśniczej i jej sprawców oraz znać specyfikę pracy z grupą. Ponadto dobrze jest, gdy cechują się pomysłowością, elastycznością działania, opanowaniem, poczuciem humoru. Prowadzący muszą być przygotowani na wystąpienie nieoczekiwanych sytuacji i umieć radzić sobie z nimi bez oceniania czy atakowania uczestników.

Udział lidera i pomocnika w prowadzeniu zajęć pozwala podzielić się poszczególnymi zadaniami, wzajemnie się uzupełniać, oceniać pracę z dwu perspektyw. Ponadto, współpraca pomiędzy prowadzącymi (szczególnie jeśli są przeciwnych płci) jest dla uczestników dobrym wzorem właściwych relacji międzyludzkich. Ważną zaletą prowadzenia zajęć przez dwie osoby jest także to, że podczas gdy jedna czuwa nad całą grupą, druga może zająć się problemem pojedynczego ucznia. Taka potrzeba może pojawić się szczególnie w grupach

takich jak tu omawiane, a więc uczniów mających skłonność do przejawiania niewłaściwych, agresywnych zachowań.

Motywowanie i nagradzanie

Jednym z istotnych celów grup zadaniowych jest docenienie mocnych stron ucznia oraz danie mu szansy odniesienia sukcesu. Niezwykle ważne jest więc częste chwalenie uczestników za ich najdrobniejsze nawet osiągnięcia. Każde dobre zachowanie powinno być dostrzeżone i nagrodzone poprzez uśmiech, dobre słowo, pochwałę.

Uczniowie przyzwyczajeni są zwykle do „negatywnego” sposobu wychowania, a więc do uwag, kar i dostrzegania tylko tego, co złe. Zmiana podejścia do nich, zapoczątkowana przez prowadzących, ale stosowana także przez nauczycieli i rodziców zwykle okazuje się skuteczna i pozytywnie motywująca.

Cenioną przez praktyków metodą jest stosowanie premii w postaci żetonów czy pinezek, wpinanych w tablicę obok nazwiska uczestnika w nagrodę za każdy sukces. Po ukończeniu projektu można wymienić je np. na nagrodę rzeczową. Należy jednak uważać, by nie dopuścić do sytuacji niezdrowej rywalizacji – grupie chodzi przecież głównie o współdziałanie dla osiągnięcia określonego celu i każdy powinien być nagrodzony za wkład w jego realizację.

Obserwowanie uczestników i analiza pracy grupy

Podczas każdego spotkania, w trakcie poszczególnych zadań należy obserwować i notować zachowanie uczestników. W miarę możliwości powinni dokonywać tego obaj prowadzący; informacje są wtedy pełniejsze i bardziej obiektywne. W notatce należy przytoczyć znaczące zachowania ucznia oraz istotne wypowiedzi z uwzględnieniem kontekstu. Ponadto, po każdym spotkaniu prowadzący i pomocnik powinni wspólnie ocenić pracę każdego z uczestników. Ocenie powinno podlegać: zaangażowanie ucznia, umiejętność rozwiązywania konfliktów, współpraca w grupie, zabieranie głosu, interakcje, stosunek do prowadzących, wpływ dziecka na grupę (inicjatywa i przyjmowana rola) oraz grupy na dziecko (dostosowanie się do zasad i zmian, integracja). Dodatkowo w każdym tygodniu warto przeprowadzić rozmowę z wychowawcą na temat zachowania ucznia w codziennych sytuacjach. Ciekawych informacji mogą udzielać nam także rodzice. Rozmowy z nauczycielem i rodzicami pozwalają ocenić postępy w funkcjonowaniu ucznia.

Ważne jest także bieżące ocenianie programu. Ma ono znaczenie zarówno dla ewentualnego przeprojektowania kolejnych scenariuszy, jak i dla prowadzenia podobnej grupy w przyszłości. Na scenariuszu zajęć umieszczamy miejsce na uwagi. Notujemy tu, czy zastosowane formy są trafne, czy raczej nie oraz jak wpłynęły na uczniów. Powinniśmy także

zapisywać sugestie do wykorzystania w przyszłości, dotyczące np. czasu trwania danej aktywności czy zaangażowania uczestników.

Cenne są także subiektywne oceny uczestników. Szczególnie istotne są informacje o tym, które z zajęć były dla nich najbardziej, a które najmniej interesujące oraz jak czuli się podczas spotkania (znudzeni, rozbawieni, zniecierpliwieni itp.). Dane te możemy zebrać podczas podsumowania spotkania w rozmowie z uczestnikami lub poprzez mini-kwestionariusze.

Po zakończeniu spotkania prowadzący porównują swoje notatki, dzielą się odczuciami, omawiają obserwacje i wyciągają wnioski na przyszłość.

Przykładowy arkusz funkcjonowania uczestnika znajduje się w aneksie do tego rozdziału

Rozwiązywanie pojawiających się trudności

Oczywiście nie da się przewidzieć wszystkich trudności, mogących wystąpić w grupie. Jednak przynajmniej na niektóre z nich możemy się przygotować.

Potencjalne trudności

- dominacja
- brak zaangażowania
- tworzenie podgrup
- niewłaściwe zachowania

Dominacja. Niektóre dzieci osobowościowo są raczej dominujące, inne – ciche i podporządkowane. Te pierwsze będą próbowały pełnić rolę lidera. Nie jest to problemem dopóty, dopóki reszta grupy się na to zgadza oraz pod warunkiem, że nie hamuje to ekspresji opinii pozostałych. W grupie dzieci stosujących przemoc większe jest prawdopodobieństwo, że kilka osób zechce walczyć o rolę lidera.

Nie powinniśmy od razu interweniować w przypadku wystąpienia chęci dominacji. Dajmy sobie czas na przyjrzenie się zjawisku. Ponadto istnieje szansa, że grupa sama rozwiąże problem. W sytuacjach silnie konfliktowych możemy natomiast odwoływać się do ustalonych na początku zasad: „Nie przerywamy kolegom. Każdy ma prawo wyrazić swoje zdanie”. Dokładniejszego omówienia zaistniałych sytuacji z uczniem powinniśmy dokonywać poza zajęciami, na osobności.

Brak zaangażowania. W przypadku zubożenia, milczenia, wyłączenia się uczestnika z zajęć staramy się tak pokierować zajęciami, by zmotywować go do większego

zaangażowania. Staramy się np. skierować uwagę na to, co szczególnie interesuje tą osobę i w czym może odegrać rolę „eksperta”. Przy braku dobrych efektów powinniśmy po spotkaniu przeanalizować przyczyny takiego zachowania: czy jest to sytuacja wyjątkowa, związana z jakimś zdarzeniem lub złym samopoczuciem? czy przyczyną jego jest zachowanie któregoś z uczestników? czy wynika to z cech charakteru ucznia? co można na to poradzić?

Tworzenie podgrup. Jest to zjawisko typowe dla młodzieży szkolnej i trudno go uniknąć. Nie jest ono problemem, jeśli podgrupy poza działaniem w swoim gronie potrafią komunikować się z całym zespołem. Aby wzmocnić spójność grupy, należy nasilić zadania angażujące cały zespół oraz wykorzystywać dorobek podzespołów dla celów grupy.

Niewłaściwe zachowania uczestnika. Podczas pracy z uczniami z grupy podwyższonego ryzyka (ale nie tylko) spotkać możemy się z uporczywymi, kłopotliwymi zachowaniami, które trudno wyeliminować. Jeśli nie radzimy sobie z ich opanowaniem (poprzez odwoływanie się np. do zasad, dobra innych itd.) do tego stopnia, iż zaczynają one dezorganizować zespół, można poprosić ucznia by na chwilę wyłączył się z zajęć. W tym czasie prowadzący pracuje z grupą, a pomocnik może na osobności omówić sytuację z uczestnikiem (lub odwrotnie). Jeśli zachowania takie są nagminne i utrudniają prowadzenie zajęć, warto jeszcze raz przemyśleć uczestnictwo ucznia w zespole zadaniowym.

Zakończenie projektu

Spotkanie końcowe grupy zadaniowej.

Ostatnie spotkanie zespołu odbywa się po realizacji zadania. Jego celem jest przede wszystkim ocena osiągnięć uczestników, ich zysków i subiektywnego zadowolenia z efektów. Poza tym spotkanie pozwala docenić wkład każdego z uczniów, wręczyć im dyplomy i drobne upominki. Być może uczestnicy zachęceni efektami pracy zechcą podjąć nowe zadanie. Jest to też czas podsumowania wszystkich spotkań. Uczestnicy dzielą się swoimi spostrzeżeniami – co się udało wykonać, a czego nie i z jakiego powodu. Dzielą się także swoimi opiniami dotyczącymi metod prowadzenia spotkań – typują najciekawsze i najmniej interesujące zajęcia.

Poza docenieniem pracy uczestników w grupie ważne jest ich wynagrodzenie na forum szkoły – poprzez wręczenie dyplomów i (w miarę możliwości) nagród rzeczowych podczas uroczystości szkolnej, np. dnia szkoły czy zakończenia roku szkolnego.

Ocena skuteczności programu.

Oceny skuteczności programu dokonujemy między innymi na podstawie analizy funkcjonowania uczestników na przestrzeni trwania programu. Korzystamy tu z

prowadzonych regularnie notatek (arkuszy oceny funkcjonowania uczestnika) dotyczących zachowania uczniów w trakcie spotkań, a także danych zapisywanych podczas rozmów z nauczycielami i rodzicami, pochodzących z ich obserwacji dziecka poza grupą. Prześledzenie progresywnych zmian w funkcjonowaniu uczestników daje możliwość oceny realnych postępów w poszczególnych sferach.

O powodzeniu programu możemy mówić również na podstawie ponownej analizy funkcjonowania uczestnika i porównania jej wyników z uzyskanymi przed włączeniem go do grupy. Przy odpowiednim przygotowaniu prowadzącego możliwe jest dokonanie analizy z użyciem odpowiednio dobranych, standardowych metod.

Ilościowej oceny efektywności metody grup zadaniowych możemy dokonać również poprzez porównanie liczby niewłaściwych, przemocowych zachowań ucznia przed rozpoczęciem programu i po jego realizacji w danym okresie czasu.

Spotkanie z rodzicami

Po ostatnim spotkaniu grupy zadaniowej warto indywidualnie omówić przebieg realizacji programu z rodzicami uczestników. Ma to na celu przedstawienie poczynionych przez dziecko postępów, docenienie jego wysiłku, zaprezentowanie sukcesów grupy (zdjęcia z realizacji zadania itp.). Dla rodziców jest to sytuacja, gdy mogą być naprawdę dumni ze swoich dzieci, co z kolei wpływa pozytywnie na relacje z nimi.

Bibliografia

- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Biuro Rzecznika Praw Dziecka (2002). *Informator. Rzecznik Praw Dziecka*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Braun-Gałkowska, M., Ulik-Jaworska, I. (2002). *Zabawa w zabijanie*. Lublin: Gaudium.
- Garczyński, S. (1972). *Potrzeby psychiczne*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Geldard, K., Geldard, D. (2005). *Jak pracować z dziecięcymi grupami terapeutycznymi. Przewodnik dla psychologów, pedagogów i pracowników socjalnych*. Gdańsk: GWP.
- Griffin, E. (2003). *Podstawy komunikacji społecznej*. Gdańsk: GWP.
- Kenrick, D., Neuberg, S., Cialdini, R. (2002). *Psychologia Społeczna*. Gdańsk: GWP.
- Opracowanie zbiorowe (2004). *Procedury postępowania nauczycieli i metody współpracy szkół z policją w sytuacjach zagrożenia dzieci oraz młodzieży przestępczością i demoralizacją*. Warszawa: Ministerstwo edukacji Narodowej i Komenda Główna Policji.
- Reber, A.S. (2000). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Sasal, H.D. (2006). *Niebieskie karty. Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*. Warszawa: PARPA.
- Skorny, Z. (1968). *Psychologiczna analiza agresywnego zachowania się*. Warszawa: PWN.
- Strelau, J. (2003). *Psychologia. Podręcznik Akademicki*. Tom 3. Gdańsk: GWP.
- www.przemocwshkole.org.pl;
- www.szkolabezprzemocy.pl

ANEKS

Schemat spotkania

SPOTKANIE NR.....

DATA:.....

TEMAT:.....
.....

ZADANIA:

- .....
- .....
- .....

CELE SPOTKANIA:

- .....
- .....
- .....

PLAN SPOTKANIA:

LP	CZAS	PROGRAM	METODY	UWAGI
1.	5 min.	wstępne wyciszenie się		
2.				
3.				
4.				
5.	10 min.	podsumowanie		

MATERIAŁY POTRZEBNE NA SPOTKANIE .....
.....

Arkusz funkcjonowania uczestnika

IMIĘ I NAZWISKO, KLASA.....

GRUPA ZADANIOWA.....

oceniany obszar	zaangażowanie, zabieranie głosu, motywacja	interakcje, współpraca, rola w grupie	zachowanie poza grupą (informacje od opiekunów)
spotkanie nr..... data.....			
spotkanie nr..... data.....			
spotkanie nr..... data.....			
spotkanie nr..... data.....			
spotkanie nr..... data.....			

Przykładowy kontrakt podpisywany z uczniem - sprawcą przemocy

Lublin, 13.09.2006 r.

„STOP PRZEMOCY” – kontrakt

Zobowiązuję się do zaprzestania stosowania wszelkich form przemocy. Oświadczam, iż nie będę nikogo bił, popychał, przezywał, opluwał, obmawiał, straszył ani krzywdził w jakikolwiek inny sposób na terenie szkoły oraz poza nią.

Zobowiązuję się do naprawienia wyrządzonej przeze mnie szkody poprzez odkupienie koledze zniszczonego swetra oraz przeprosiny na forum klasy.

W przypadku niedotrzymania zobowiązań nie będę mógł uczestniczyć w klasowych wyjściach oraz wycieczkach przez okres jednego roku. Spowoduje to również powiadomienie dyrektora szkoły o moim zachowaniu.

Zostałem poinformowany o tym, iż w przypadku popełnienia przeze mnie wykroczenia lub przestępstwa (np. pobicia) Szkoła powiadomi policję oraz sąd rodzinny.

Wiem także, że w razie potrzeby mogę korzystać z pomocy pedagoga szkolnego.

Podpis ucznia

Podpis rodzica

Podpis wychowawcy/pedagoga